

4

KEN NAMPI

διπλος συλλογισμος
εισαγωγή σε μια φαινομενολογια
της υποκειμενικης οψης
της κριτικης—πρακτικης
δραστηριοτητας

ΚΕΝ ΝΑΜΠ

ΔΙΠΛΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ

Μετάφραση:
Τάκης Ἀθανασόπουλος

μικρός

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ: Διπλός Συλλογισμός
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Τάκης Αθανασόπουλος
ΕΚΔΟΣΕΙΣ: ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
Ζωοδόχου Πηγής 17 Αθήνα
τηλ. 36.39.980

ΔΙΠΛΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ

Εισαγωγή σέ μιὰ φαινομενολογία τῆς υποκειμενικῆς
ὀψης τῆς πρακτικῆς - κριτικῆς δραστηριότητος

Ὅταν ἡ σκέψη βρεῖ τὴ σωστή τῆς ἔκφραση... πράγμα
που τὸ κατορθώνει μὲ τὸν πρῶτο συλλογισμό, τότε
ακολουθεῖ ἓνας δεύτερος συλλογισμὸς που εἶναι ἀνά-
λογος μὲ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν ἐπικοινωνία καὶ τὸν
συγγραφέα τῆς.

— Κίρκεγκαρντ, "Υστερόγραφο στὰ Φιλοσο-
φικά Ψυχία".

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ I.S. πρέπει ἀργά ἢ γρήγορα νὰ καθοριστῇ σάν θεραπευτικῇ.

— *Internationale Situationniste* No 8 (1963)

Κάθε φορά που ἓνα ἄτομο ἀ ν α κ α λ ὺ π τ ε ι ξανά
τὴν ἐξέγερση, θ υ μ ᾶ τ α ι τὶς προηγούμενες ἐμπει-
ρίες που εἶχε ἀπ' αὐτὴν. Τοῦ ξανάρχονται ὅλες σάν ὁρ-
μητικὲς ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Ξέρουμε ὅτι "εἴτε τὸ υποκείμενο χάνεται μέσα στὴν
τρέλα, εἴτε ἐφαρμόζει τὴ θεωρία ἢ συμμετέχει σέ μιὰν
ἐξέγερση ... οἱ δυὸ πόλοι τῆς καθημερινῆς ζωῆς — ἐπα-
φή μὲ μιὰ στενὴ καὶ διαχωρισμένη πραγματικότητα ἀπ'
τὴ μιὰ καὶ θεαματικὴ ἐπαφή μὲ τὴν ὁλότητα ἀπ' τὴν
ἄλλη — καταστρέφονται ταυτόχρονα, γιὰ νὰ δώσουν

θέση στην ενότητα της ατομικής ζωής" (Βουαγιέ).

Η τρέλα, όμως, έχει τὰ απρόοπτά της(1) καὶ οἱ εξεγέρσεις δὲν εἶναι διαθέσιμες κάθε μέρα. Αλλὰ ἡ πρακτικὴ τῆς θεωρίας εἶναι ἀδιάκοπα δυνατὴ. Γιατί, λοιπόν, ἡ θεωρία ἐφαρμόζεται τόσο λίγο;

Βέβαια, υπάρχουν ἐδῶ κι ἐκεῖ κάμποσοι κακοπληροφορημένοι ἄνθρωποι που δὲν τὴν γνωρίζουν ἀκόμα. Τί νὰ πούμε ὅμως γι' αὐτοὺς που τὴ γνωρίζουν; Γι' αὐτοὺς που ἔχουν ἀνακαλύψει πῶς, παρὰ τίς ἀναμφισβήτητες δυσκολίες της, ἡ πρακτικὴ - κριτικὴ δραστηριότητα εἶναι συχνὰ κωμικὴ, ἀπορροφητικὴ, σημαντικὴ, ευφορικὴ, διασκεδαστικὴ — πράγμα που ὁποσδήποτε δὲν εἶναι τόσο συνηθισμένο — Πῶς γίνεται νὰ ξέχνοῦν, νὰ παρεκκλίνουν ἀνεπαίσθητα ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ σχέδιο φθάνοντας μέχρι τὸ σημεῖο τῆς ολοκληρωτικῆς ἀπώθησης τῶν στιγμῶν πραγματοποίησης που εἶχαν βρεῖ ἐκεῖ;

Ἐνα ἀκατατόπιστο ἄτομο δὲν θὰ παραλείψει ν' ἀναρωτηθεῖ γιατί ἀσχολούμαστε ἀρχικὰ μὲ αὐτὴ τὴν περιέργη δραστηριότητα. Ἐκεῖνο ὅμως που πρέπει νὰ παραξενεύει αὐτοὺς που ξέρουν τὸ γιατί, εἶναι τὸ ὅτι ἀσχολούμαστε τόσο λίγο καὶ σὲ τόσο ἀτακτα διαστήματα. Οἱ στιγμές πραγματικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ συνέπειας μᾶς ἐρχονται, σχεδὸν ἀποκλειστικὰ, κατὰ τύχη. Μὰς λείπει ἡ συνειδήσή του γιατί δὲν κάναμε αὐτὸ που δὲν κάναμε... Γιατί δὲν ἐξεγειρόμαστε περὶ σὸ τερο; Ο Μάρξ ἀντιλαμβάνεται τὴν πρακτικὴ - κριτικὴ δραστηριότητα σὰν "αἰσθητὴ ἀνθρώπινη δραστηριότητα", ἀλλὰ δὲν τὴν ἐξετάζει σὰν τέτοια, σὰν υποκειμενικὴ δραστηριότητα.

Οἱ σιτουασιοννιστές ἀντιλαμβάνονταν τὴν υποκειμενικὴ

όψη τής πρακτικής σάν μιὰ τ α κ τ ι κ ή υπόθεση ("Η ανία είναι αντεπαναστατική"). Έθεσαν τὸ σωστό ἐρώτημα.

Εἶναι πιά καιρὸς νὰ ἐξετάσουμε αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ δραστηριότητα. Σὲ τί συνίσταται; Τί παράγει σὲ μὰς που τὴν παράγουμε; Ἐνὼ οἱ κοινωνιολόγοι μελετοῦν τὸν ἄνθρωπο στὴ "φυσιολογική" του συμπεριφορά — δηλαδή, σ' ἐκείνη που ἔχει υποβιβαστεῖ στὴν ἐπιβίωση, σ' ἓνα ἄθροισμα ρόλων, σ' ἓνα ἄθροισμα κοινοτοπιῶν — εμεῖς θὰ μελετήσουμε τὸν ἄνθρωπο ὅταν δρᾷ γιὰ νὰ καταργήσῃ ὅλα αὐτά: τὸν *Homo negans*. "Τὴν ἴδια στιγμή που δρᾷ πάνω στὴν ἐξωτερικὴ φύση καὶ τὴν τροποποιεῖ, τροποποιεῖ τὴν ἴδια του τὴ φύση" (Τὸ Κ ε φ ἄ λ α ι ο).

Οἱ ἐργαζόμενοι γίνονται θεωρητικοὶ κι ἡ πρακτικὴ τῆς θεωρίας ἓνα μαζικὸ φαινόμενο. Γιατί ἐπιχειροῦμε τώρα αὐτὴ τὴν ἐξερεύνηση; Γ ι α τ ῖ , σ ύ ν τ ρ ο φ ο ι , ὁ ἔ ν τ ῆ ν ἔ χ ε ι ἐ π ι χ ε ι ρ ῆ σ ε ι κ α ν εῖ ς μ ἔ χ ρ ι τ ὠ ρ α ;

Ο ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΣΑΝ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΑΝ ΡΟΛΟΣ

Χόλμς: "Τὸ πνεῦμα μου αρνεῖται τὴ στασιμότητα. Δώστε μου προβλήματα, δώστε μου ἐργασία, δώστε μου τὸ πιὸ σκοτεινὸ κρυπτογράφημα ἢ τὴν πιὸ σύνθετη ἀνάλυση καὶ βρίσκομαι στὴν ατμόσφαιρα που μοῦ ταιριάζει. Τότε δὲν ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ τεχνητὰ διεγερτικά. Ἀλλὰ ἀπεχθάνομαι τὴ ζοφερὴ ρουτίνη τῆς ὑπαρξῆς. Νὰ γιατί διάλεξα ἢ μᾶλλον δημιούργησα αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερο ἐπάγγελμα, γιατί εἶμαι ὁ μοναδικὸς στὸν κόσμον τοῦ εἶδους

μου... Σέ παρόμοιες περιπτώσεις δέ ζητώ καμιάν αναγνώριση. Τό όνομά μου δέν φιγουράρει σέ καμιάν εφημερίδα. Η ίδια η εργασία, η απόλαυση τής ανακάλυψης ενός πεδίου γιά τίς προσωπικές μου ικανότητες, είναι η μεγαλύτερη ανταμοιβή μου. Αλλά εσείς ο ίδιος έχετε ήδη μιá κάποια εμπειρία τών μεθόδων εργασίας μου..."

ΓΟΥΨΤΣΟΝ: "Μά βέβαια. Καί τίποτα δέν μέ παραξένεψε ποτέ τόσο. Σέ τέτοιο σημείο που τίς έχω εκθέσει σέ μιá μικρή προσούρα..."

— Άρθουρ Κόναν Ντούλ, "Τό σημάδι τών τεσσάρων"

Η αλλοτρίωση τού προλετάριου συνίσταται στό εξής: η εργασία του έχει ουσία, αλλά δέν έχει ελευθερία· ο ελεύθερος χρόνος του έχει ελευθερία, αλλά δέν έχει ουσία. Ότι συνεπές κάνει δέν τού ανήκει, ότi τού ανήκει δέν έχει συνέπεια. Τίποτα δέν διακυβεύεται στό παιχνίδι του. (Απ' αυτό προέρχεται η γοητεία όλων εκείνων τών "επικίνδυνων παιχνιδιών" — τά τυχερά παιχνίδια, ο αλпинισμός, η λεγεώνα τών ξένων κλπ.).

Αυτή η κοινωνική σχιζοφρένεια, αυτή η απελπισμένη ανάγκη νά κατανοήσουν τήν ίδια τους τή δράση, νά κάνουν κάτι που νά τ ο ύ ς α ν ή κ ε ι π ρ α γ μ α τ ι κ ά, που κάνει τίς ανθρώπινες μάζες νά επιδίδονται σέ χειρωνακτικά επαγγέλματα ή στό βανδαλισμό· καί προτρέπει άλλους, ακόμα, νά επιχειρήσουν τήν κατάργηση τού σχίσματος, επιτιθέμενοι στό διαχωρισμό μ' έναν ενοποιημένο τρόπο, επιδιδόμενοι σ' έναν συνεκτικό βανδαλισμό: στήν εργασία τού αρνητικού.

Ποιά συναισθήματα προξενεί αυτή η δραστηριότητα;

Αναγνώστη τὸ ξέρεις, ἢ, τουλάχιστον, τὸ ἔχεις κάποτε νιώσει. Εἶναι σὰ νὰ μοιράζεσαι ἓνα μυστικό ἢ σὰ νὰ κάνεις μίαν ωραία φάρσα. Ἀλλά αὐτὸ τὸ συναίσθημα απωθεῖται στὸ περιθώριο τῆς ζωῆς, γιὰ νὰ μπορέσει ἡ εἰκόνα του νὰ κυριαρχήσει στὸ προσκήνιο. Καὶ καταλήγει νὰ ξεχνιέται.

Ωραία, ἀλλὰ εμεῖς δὲν θέλουμε νὰ ξεχάσουμε. Μιά επανάσταση εἶναι ἡ καλύτερη πλάκα που μπορούμε νὰ κάνουμε σὲ μιά κοινωνία που εἶναι μιά τόσο ἀσχημη φάρσα.

Γιὰ νὰ προχωρήσω τὴν εξερεύνησή μου διαχωρίζω τεχνητὰ, ἀδιαχώριστες ὅψεις τῆς επαναστατικῆς δραστηριότητος. Γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τῆς ἐκφρασης χρησιμοποιοῦ τὸν ὅρο "θεωρητικός" — αὐτὸς που εφαρμόζει τὴ θεωρία προκειμένου νὰ ἐξετάσει ἓνα εἶδος δραστηριότητος τῆς ὁποίας οἱ ιδιότητες εἶναι, ἀπὸ πολλές ἀπόψεις, ὁλοτέλα διαφορετικὲς ἀπ' αὐτὲς ἐνὸς πλήθους ἀνθρώπων που ἐξεγείρονται ἓνα ωραῖο πρῶϊ, χωρὶς νὰ τὸ ἔχουν πολυσκεφετῇ τὴν προηγούμενη. Ἐνῶ μερικὰ φαινόμενα που ἀναλύθηκαν ἐδῶ εἶναι κοινὰ σ' ὅλες τὶς στιγμὲς τῆς ἀρνητικῆς, ριζοσπαστικῆς δραστηριότητος, ἀλλὰ ξεπερνιοῦνται ἀναπόφευκτα τῇ στιγμῇ ἐνὸς μαζικοῦ ξεσηκωμοῦ. Αὐτὴ ἡ εἰσαγωγή ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν κατάστασιν τοῦ επαναστάτη μέσα σὲ μιά μὴ-επαναστατικὴ κατάστασιν.

Ἡ πρακτικὴ τῆς θεωρίας ἐμπεριέχει τὶς ἰδιαιτερες ἱκανοποιήσεις της, ἀλλὰ ἐπίσης τὶς ἰδιαιτερες παγίδες της, που προκύπτουν ἀπ' τὴν ἀνίστη ἀνάπτυξή της, ἀπ' τὴν ἀνίστη σχέση της μὲ τὸ σύνολο τοῦ επαναστατικοῦ κινήματος κι ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ θεωρητικὸς εἶναι ἓνα καταπιεσμένο ἄτομο ὅπως ὅλοι. Ἡ κίνησιν τῆς ἱστορίας

είναι μιά δύναμη με την οποία είναι επίφοβο νά συνδεθούμε: μεθάμε από διαύγεια, αλλά μεθάμε τὸ ἴδιο γρήγορα ἀπὸ ψευδαισθήσεις.

Ἡ Φαινομενολογία μας(2) θὰ εἶναι λοιπὸν, ταυτόχρονα, μιά Παθολογία.

* * *

Ἡ ἀρνητικὴ υπερένταση εἶναι ἡ συμπυκνωμένη κριτικὴ δραστηριότητα που ἐντάσσεται σὲ μιά συνέχεια καὶ που παράγει μιά λίγο-πολύ διαρκὴ ὁργανικὴ ρῆξη μετὰ τὰ αποτελέσματα τοῦ θεάματος. Μέσα στὴν ἀρνητικὴν υπερένταση (ἡ υπερένταση πρέπει νά κατανοηθεῖ σὰ ναρκωτικό: ἓνας διεγερτικὸς πυρετὸς που εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο νά τὸν κάνουμε νά πέσει), παράγεται ἓνα εἶδος "αλυσιδωτῆς ἀπόφραξης" τῶν ιδεολογικῶν μπλοκαρισμάτων. Ἡ καταστροφή μιάς ψευδαίσθησης μᾶς οδηγεῖ στοῦ νά ἐξετάσουμε τίς ἄλλες ἀπὸ πιὸ κοντὰ. Ἐνα πρακτικὸ σχέδιο που μπαίνει στὰ σκαριά προϋποθέτει ἄλλα που τὸ διορθώνουν, τὸ ἐνισχύουν ἢ τὸ πλαταίνουν. Ἡ μιά ιδέα διαδέχεται τὴν ἄλλη μετὰ τόσο γρήγορο ρυθμὸ που ὁ θεωρητικὸς πέφτει σὲ ἑκσταση, δαιμονίζεται σὰν ἓνα μέντιουμ που μεταθέτει στὴν ἴδια τὴν ἱστορικὴ κίνηση τὸ δικό του χρησμός. Ἡ πολυπλοκότητα τοῦ κόσμου γίνεται ἀπ' τὴν κρυστάλλινη. Βλέπει τοὺς χώρους τῆς ἱστορικῆς ἐκλογῆς. Καθὼς ἐρχεται σὲ ρῆξη μετὰ τὴν συνηθισμένη παθητικότητα κι ἀρχίζει νά κινεῖται ἱστορικὰ μετὰ τὴν ἱλιγγιώδη ταχύτητα τῶν γεγονότων, τὰ πόδια του παρσύρονται ὅπως οἱ μάζες τὴ στιγμὴ τῆς ἐξέγερσης. (Μιά ἐξέγερση εἶναι μιά δὲ μὲν οἷα ἀρνητικὴν υπερέν-

ταση). Αλλά αν αυτές οι μάζες δεν είναι προετοιμασμένες για την έκρηξη που απειλεί βίαια την παλιά πραγματικότητα και την "πνευματική υγεία" που τή συνοδεύει, έχουν όμως συντροφιά μέσα στην κρίση τους και μπορούν έτσι να δούν πως αυτή δεν είναι καθαρά προσωπική, αλλά γενική. Ο ριζοσπάστης θεωρητικός, απ' την άλλη, πρέπει να είναι προετοιμασμένος για την προσωπική κρίση που η κατανόηση κι η διασαφήνιση της γενικής κρίσης της κοινωνίας μπορεί να του προκαλέσουν. Σέ πεδία όπου είναι ακόμα ανυπεράσπιστος, ο θεωρητικός α ν α κ α λ ύ π τ ε ι ξ α ν ά αλλωτριώσεις ενάντια στις οποίες αναπτύχθηκαν τμηματικές, θρησκευτικο-χαρακτηριστικές άμυνες. Η ε μ π ο ρ ε υ μ α τ ι κ ή μ ο ρ φ ή επανεμφανίζεται σέ κάθε νέο στάδιο. Η θεωρία της αξίας θεωρείται σά μιά θεωρία π ο υ έ χ ε ι α ξ ί α κι ο θεωρητικός σάν προφήτης της. Μιά επαναστατική έννοια γίνεται η μούσα του. Παθιάζεται μαζί της. Είναι τὸ αντίθετο τοῦ αγωνιστή (*militant*), γιατί υπηρετεί τή Θεά του μέ ενθουσιασμό. Η κατάσταση είναι διφορούμενη. Η θεωρία μπορεί νά διορθώσει τίς μυθοποιημένες υπερβολές της, διαφορετικά ο θεωρητικός, μέσα στὸν ενθουσιασμό του, κινδυνεύει νά τρελαθεί καί νά βυθιστεί σ' ένα θεωρητικό ναρκισσισμό.

Υπάρχουν επίσης συλλογικές αρνητικές υπερεντάσεις. Η συνάντηση σχεδίων μέ κοινή κατεύθυνση, που αναπτύσσονται παράλληλα, εξαλείφει τίς απολιθώσεις, τούς δισταγμούς, τὰ αμοιβαία αδιέξοδα, τοποθετώντας τίς προσπάθειες τοῦ καθένα σέ μιά πλατύτερη καί ακριβέστερη προοπτική. Μιά μόνο αποφασιστική συνάντηση μπορεί σέ μιά δοσμένη στιγμή νά προκαλέσει ένα

πραγματικό πυροτέχνημα ανατρεπτικής δραστηριότητας για πολλές μέρες, ένα πρόσωπο ή ένα κείμενο που δρᾷ σάν καταλύτης σ' ένα μικρό κύκλο ανθρώπων. Ιστορικές σχέσεις γίνονται προσωπικές σχέσεις. ("Όταν κανείς είναι πάντα βαθιά απασχολημένος είναι πάνω από κάθε εμπόδιο"). Τὰ δυσανάλογα γούστα τῆς επιβίωσης αποσύρονται στὰ παρασκήνια. Όλοι ανακαλύπτουν μιὰ κοινή αίσθηση τοῦ χιούμορ (γιατί όπου υπάρχει αντίφαση τὸ κωμικό είναι ἐπίσης παρόν). Η βαβούρα είναι συχνά πολὺ μεταδοτική, μεταδίδοντας σ' αὐτοὺς που συνήθως δέν συμμετέχουν τὴν επιθυμία νὰ προχωρήσουν πέρα ἀπὸ μιὰ απλὴ χ α ρ ᾶ μ ε σ ο λ ᾶ β η σ η.

Αλλὰ αὐτὸ δέν διαρκεῖ. Χωρὶς νὰ υπολογίσουμε τὰ ἀναρίθμητα αντικειμενικὰ ἐμπόδια που βαραίνουν σ' αὐτὸ τὸ εἶδος προσπάθειας, μπορούμε νὰ παρατηρήσουμε πὼς αὐτὸ που παράγει τὴν αλυσιδωτὴ ἀντίδραση εἶναι λιγότερο μιὰ "κριτικὴ μάζα" παρά μιὰ μάζα κριτικῶν, ἕνα σόκ προκλήσεων. Οἱ σπινθήρες προέρχονται ἀπ' τὴν τριβὴ δυὸ πόλων ἀνεξάρτητων μεταξὺ τους. Όταν οἱ πόλοι ἐρχονται σὲ ἐπαφὴ τὰ φορτία ουδετεροποιούνται μέσα σὲ ἀμοιβαία συγχαρητήρια, ἡ ἀντίφαση στήνεται στὸ βᾶθος καὶ ξεχνιέται, καὶ ἡ ομάδα παραπαίει. Ότι κοινὸ ἀπομένει εἶναι ψευδαισθήσεις συλλογικῆς συμμετοχῆς κι ἀναμνήσεις τῆς ἐποχῆς που δέν ἦταν ψευδαισθησιακὴ.

* * *

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν καθαρὰ ἐπαναστατικὴ πρόθεση, ὁ ἐ π α ν α σ τ α τ ι κ ὸ ς ρ ὁ λ ο ς εἶναι μιὰ γ ε ρ ᾶ θ ε -

μ ε λ ι ω μ έ ν η ψ ε υ δ α ί σ θ η σ η . Δέν είναι μιά απλή ηλιθιότητα απ' τήν οποία μπορεί κανείς νά ξεφύγει αδέξια μέ τή σοβαρότητα ή τή σεμνότητα, είναι ένα αντικειμενικό προϊόν που παράγει αδιάκοπα η επαναστατική δραστηριότητα. Είναι η σκιά που συνοδεύει τή ριζοσπαστική πραγματοποίηση, τὸ α ν τ ι δ ρ α σ τ ι κ ὸ ἐνδεχόμενο, ὁ ἐσωτερικός ἢ ἐξωτερικός ἀντίκτυπος τοῦ θετικού.

Τὸ θετικό είναι η ἀδράνεια τοῦ ἀρνητικού. Ἐτσι βλέπουμε μιάν ὀξεία ἀρνητική πράξη νά ἐκφυλίζεται σέ μιλιταντισμό (ἀπομίμηση τοῦ ἀρνητικού, πρακτική τῆς ἐπανάληψης) ἢ μιά ἀπομυθοποιημένη κρίση κάποιου, ἀναφορικά μέ τίς δυνατότητές του, νά οδηγεῖ σέ μιά πετυχημένη πράξη που οδηγεῖ ξανά σέ μιά νέα μυθοποίηση τῶν ικανοτήτων του (ἐπαναστατική μεγαλομανία). Τὸ θέαμα, ταρακουνημένο ἀπ' τὸ ἀρνητικό, ἀντιδρά ἀναζητώντας ένα νέο σημεῖο ἰσορροπίας, ἐνσωματώνοντας τὸ ἀρνητικό σά στιγμή τοῦ θετικού. Ὁ ἐπαναστατικός ρόλος είναι η μορφή που παίρνει η ἀποκατάσταση αὐτῆς τῆς ἰσορροπίας στό άτομο. Ὁ χαρακτήρας τοῦ ἐπαναστάτη ἐνισχύεται ἀντικειμενικά ἀπ' τὸ θέαμα τῆς ἀντίθεσής του στό θέαμα. Σχίζοντας τὸ πέπλο τῆς ψευδοῦς συνείδησης (ιδεολογία, ἀποτέλεσμα τοῦ θεάματος), τὸ υποκείμενο τῆς ἀρνήσης ἐρχεται σέ ἀνοικτή ἀντίφαση μέ τήν ἴδια τήν οργάνωση τῆς μὴ συνείδησης (χαρακτήρας, κεφάλαιο) καί μέ τήν ἰσχυρή ἀμυνά της (χαρακτηροθωράκιση, Κράτος). Ἡ οργάνωση τῆς μὴ συνείδησης υπερασπίζει τὸν εαυτὸ της ὥπως ένα ἀθάνατο λάστιχο που δέν κλατάρει: χρησιμοποιεῖ ἀκριβῶς τή δράση τοῦ ἀρνητικού γιὰ νά βουλῶσει καί νά μπαλῶσει τίς τρύπες. Ὅπως ἀκριβῶς μιά ἀρχουσα

τάξη που βρίσκεται σέ δύσκολη θέση, μπορεί νά προσφέρει μερικές υπουργικές θέσεις σέ επαναστάτες, έτσι κι ο χαρακτήρας προσφέρει μιá "καλύτερη θέση", όπου τό υποκείμενο αποκτά ένα πάγιο ψυχολογικό συμφέρον γιά τή διατήρηση τού θεαματικού - επαναστατικού στάτους κβό. Η κατάφωρη ανικανοποίηση μετατρέπεται σέ αυτοϊκανοποίηση. Αυτό που ήταν μιá προσπάθεια προσωπικής απελευθέρωσης επανεμφανίζεται σά στολίδι τής "προσωπικότητας". Η πολιτική δομεί τό χαρακτήρα.

(Αλλά δέν υπάρχουν δικαιολογίες γιά τήν απάτη. Δέν θά υπάρξει τίποτα πιό χυδαίο από μελλοντικούς "θεωρητικούς" που θά θρηνούν — μ' ένα νέο - ντοστογιεφκικό τρόπο γεμάτο επιείκεια γιά τούς εαυτούς τους — γιά τούς ρόλους - παγίδες που καθόριζε γι' αυτούς η δύσκολη θέση τους σάν θεωρητικοί. Πρόκειται απλά γιά τήν κατανόηση τών αντικειμενικών βάσεων που παράγουν τό ρόλο ή υποστηρίζουν τίς φιλοδοξίες — νά καταλάβουμε καλύτερα τό ρόλο καί νά εκδιώξουμε πιό γρήγορα τόν υποκριτή).

Είναι συχνά δύσκολο νά χαράξουμε μιá διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στή χρήση τού επαναστατικού ρόλου γιά τήν επίλυση τών ατομικών προβλημάτων κάποιου καί στή χρήση τού μή επαναστατικού ρόλου σάν άμυνα ενάντια στή διαλεκτική στή καθημερινή του ζωή. Μπορούμε εύκολα νά καταλάβουμε πως ένας εργάτης επιθυμεί νά κρατήσει όσο τό δυνατό πιό διαχωρισμένη τήν εργασία του απ' τίς προσπάθειές του νά ζήσει. Αλλά η αμηχανία τού επαναστάτη διαφαίνεται κάθε φορά που τόν ρωτάνε: "Μέ τί ακριβώς ασχολείσαι;" Στο μέτρο ακριβώς που δέν είναι ένας στρατευμένος αγωνιστής,

η "δουλειά" του δέν είναι κάτι που μπορεί ν' αφήσει στο βεστιάριο πρίν αφιερωθεί στην απόλαυσή του. Κάτι πεθαίνει μέσα του κάθε φορά που απωθεί την επαναστατικότητα του. Έχει απωθήσει ένα κομμάτι τού εαυτού του. Είναι ένα ψέμα, ένας αυτοεξευτελισμός, μία προδοσία. Απ' την άλλη μεριά, όμως, αν αυτοκαθοριστεί με την ταυτότητα τού "επαναστάτη", μία ολοκληρωμένη σειρά νέων προβλημάτων προκύπτουν, ακόμα κι αν δέν υπολογίσουμε τις χοντροειδείς παρανοήσεις που μπορεί νά προκαλέσει αυτό σ' έναν άσχετο (που τόν κατατάσσει αμέσως στους αγωνιστές). Από κεί, προέρχεται η *ιδιαιτερή* μιζέρια τών ερωτικών σχέσεων στους σιτουασιοννίστικους κύκλους (εκτός απ' όλες, ή σχεδόν όλες τις άλλες μορφές μιζέριας που τὰ άτομα αυτών τών κύκλων μοιράζονται με τόν καθένα) παθητικές κι αδέξιες απόπειρες γιά νά γεννηθεί ο έρωτας απ' τή συντροφικότητα ή η συντροφικότητα απ' τόν έρωτα' η θεαματική απομόνωση σάν είδος ιδιαίτερης και *ιδιότυπης* προσωπικότητας (π.χ. τó φαινόμενο *γκρού-πυ*), τó *φαινόμενο πυγμαλίων* (ο επαναστάτης ανακαλύπτει πως ο εραστής/ερωμένη του είναι η ίδια η εικόνα — και μόνον η εικόνα — τής πρακτικής του. Αυτόματα η επιβεβαίωση όλων του τών ενεργειών είναι η ίδια ακριβώς η ενσάρκωση τής αδυναμίας και τού αυτοεξευτελισμού του, που τόσο απεχθάνεται ο ίδιος) κλπ. Στην πραγματικότητα, στίς προσπάθειές τους νά ενώσουν ουσία και πάθος στίς σχέσεις τους, οι επαναστάτες ζούν σέ μικρογραφία τή σύγκρουση ανάμεσα στην κρίση τής παλιάς τάξης και στά σημάδια που προαναγγέλλουν τήν καινούργια, σημάδια που αναγκαστικά θά παραμείνουν, γιά πολύ καιρό ακόμα, χαραγ-

μένα σχεδόν αποκλειστικά στο αρνητικό. Οι παλιές περιθωριακές μορφές του διαχωρισμένου, απομονωμένου παιχνιδιού — η τέχνη, ο μποέμικος πειραματισμός, η ρωμαντική αγάπη — αποκλείονται όλο και περισσότερο απ' τή σφαιρική σχεδιοποίηση τής ζωής, πράγμα που απλουστεύει τὸ πρόβλημα, δημιουργώντας νέες περιπλοκές σ' ένα άλλο επίπεδο: ο διάλογος βρίσκεται αντιμέτωπος μὲ τὸ γεγονός πως πρέπει νά φροντίσει νά καταργήσει τις συνθήκες που καταργοῦν παντοῦ τὸ διάλογο. Ο διάλογος είναι επαναστατικός ἢ δὲν διαρκεί, κι αρχίζει νά τὸ ξέρει.

Ο ΑΚΟΛΟΥΘΗΤΙΣΜΟΣ ἢ Η ΑΠΟΙΚΙΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠ' ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ

Αποδιώχνει τὴ σκέψη του χωρίς νά τὴν υπολογίζει, ἀπλὰ καὶ μόνο επειδὴ εἶναι δική του. Σὲ κάθε μεγαλοφυῆς ἔργο αναγνωρίζουμε τίς δικές μας σκέψεις που ἔχουμε ἤδη απορρίψει· επιστρέφουν σὲ μᾶς μὲ μιὰ κάποια αλλοτριωμένη μεγαλοπρέπεια... Αὐριο κάποιος ἄγνωστος θὰ πεῖ μὲ μιὰ επιβλητική ευθυκρισία αὐτὸ ακριβῶς που δὲν ἔχουμε πάψει ποτὲ νά σκεφτόμαστε καὶ νά νιώθουμε. Τότε θάμαστε αναγκασμένοι νά υιοθετήσουμε, χωρίς ντροπὴ, τὴ γνώμη κάποιου ἄλλου.

— Ἐμερσον "Αὐτοπεποίθηση"

Σὲ ορισμένους αγώνες (π.χ. ποδηλατικούς), αὐτὸς που εἶναι μπροστὰ κόβει τὸν ἄνεμο καὶ δημιουργεῖ ἕνα κενὸ. Ἄν κατορθώσει κάποιος νά πλησιάσει αρκετὰ κοντὰ του, προχωράει πιά χωρίς προσπάθεια. Ο α κ ο -

Λοιπὸν ὁ ἀκολουθητιστὴς εἶναι ἓνα πρόσωπο που ἔχει μιὰ παρόμοια σχέση μὲ τὴν επαναστατικὴ θεωρία ἢ τοὺς θεωρητικούς. Μάταια προσπαθεῖ νὰ προπορευτεῖ, βρίσκειται πάντα πίσω ἀπ' τοὺς ἄλλους.

Ἡ ἀκολουθητιστικὴ σχέση δὲν εἶναι δυνατὴ παρά μόνο σ' ἓνα πλαίσιο δημιουργικότητος καὶ ποιοτικοῦ περιεχομένου. (Ὡς πρὸς αὐτό, ὁ παραλληλισμὸς μὲ τοὺς "αγῶνες" εἶναι ἴσως παρακινδυνευμένος). Εἶναι γνωστὸ τὸ φαινόμενο τῶν συγγραφέων που προσπαθοῦν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' τὴν αποφασιστικὴ ἐπιρροή τοῦ ἰδανικοῦ τους συγγραφέα, γιὰ νὰ βροῦν τὴ "δική τους φωνή". Τὸ ἴδιο φαινόμενο παράγεται ἐπίσης στοὺς πολυάριθμους μετασχηματισμοὺς τῶν μουσικῶν συγκροτημάτων, ὅπου καθένας ἐγκαταλείπει τὸ συγκρότημα γιὰ νὰ φτιάξει τὸ δικό του, τοῦ ὁποῖου τὰ καινούργια μέλη, μὲ τὴ σειρά τους, μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια, θὰ σχηματίσουν τὰ δικά τους συγκροτήματα. Ὁ ἀκολουθητισμὸς, λοιπὸν, δὲν υφίσταται στοὺς ἀριστεριστικούς κύκλους ἀπ' ὅπου ἀπουσιάζει τὸ ποιοτικὸ κι ὅπου ἡ σχέση ἀρχηγού - ἀκολουθητιστῆ ὄχι μόνο δὲν ἐξετάζεται σὰν πρόβλημα, ἀλλὰ κι ἐπιδιώκεται ἢ ἂν αὐτὴ ἡ σχέση συλλαμβάνεται ἀόριστα σὰν πρόβλημα, εἶναι πιὸ εὐκολο γι' αὐτοὺς που βρίσκονται στὸ χαμηλότερο ἐπίπεδο νὰ ξεφύγουν. (Δὲν χρειάζεται μεγάλος αυτοσεβασμὸς γιὰ νὰ αισθανθεῖς τὴν ολοφάνερη χειραγώγηση, οὔτε πολὺ πρωτοβουλία γιὰ νὰ τὴν ἀρνηθεῖς, οὔτε μεγάλη φαντασία γιὰ νὰ ξεπεράσεις, ἓνα ἐπίπεδο ὅπου ἡ ἔλλειψη ἐξυπνάδας συντηρεῖται τεχνητὰ). Ὁ ἀκολουθητισμὸς εἶναι ἡ "ἀρρώστια τῆς προόδου" τοῦ πιὸ προχωρημένου τμήματος τοῦ επαναστατικοῦ κινήματος. Ὅσο πιὸ αντικειμενικὰ σωστὴ εἶναι ἡ θεωρία, τόσο πιὸ

δυνατή είναι η επιρροή της πάνω στον ακολουθητιστή. Η συνείδηση της ανθρώπινης πρακτικής είναι ένα είδος ανθρώπινης παραγωγής, στην οποία συμμετέχει ένα πλήθος ανθρώπων με διαφορετικούς τρόπους και με ποικίλους βαθμούς συνείδησης. Η εκφρασμένη θεωρία είναι μόνο μιὰ στιγμή αυτής της διαδικασίας, ένα εκλεπτυσμένο προϊόν της πρακτικής πάλης, μιὰ συνείδηση αποκρυπτολογισμένη στιγμιαία σέ μιὰ μορφή που θά διαλυθεί εκ νέου και θά επανέλθει στην κατάσταση πρώτης ύλης, γιά νά δώσει άλλες μάχες. Μόνο στον αντεστραμμένο κόσμο του επαναστατικού θεάματος αυτή η ορατή στιγμή της θεωρίας μοιάζει νά είναι η ίδια η θεωρία της κι ο άμεσος εκφωνητής της μοιάζει νά είναι ο δημιουργός της.

Η αλλοτρίωση τού ακολουθητιστή πρός όφελος τού μύθου της επανάστασης (πράγμα που είναι τό αποτέλεσμα της ίδιας του της μισο - συνειδητής δράσης) εκφράζεται ως εξής: όσο περισσότερο σφετερίζεται, τόσο λιγότερο είναι αυτόνομος· όσο περισσότερο συμμετέχει μερικά τόσο λιγότερο καταλαβαίνει τις δυνατότητές του γιά ολική συμμετοχή. Ο ακολουθητιστής παραμένει μέσα σέ μιὰ αλλοτριωμένη σχέση μέ τά προϊόντα της δράσης του, είτε αλλοτριώνει τόν εαυτό του μέσα απ' την πράξη της παραγωγής (η δράση δέν είναι παθιασμένη αλλά επιβλημένη, δέν είναι η ικανοποίηση μιās επιθυμίας εξέγερσης, αλλά ένα απλό μέσο ικανοποίησης άλλων επιθυμιών π.χ. της αναγνώρισης απ' τούς ομοίους του), είτε αλλοτριώνει τόν εαυτό του παρ' όσον τας έξω απ' την πράξη της παραγωγής (η συμμετοχή του τείνει αναγκαστικά πρός τή

διανεμητική(3) πλευρά της διαδικασίας).

Στην ουσία, η συνοχή είναι λιγότερο η ανάπτυξη της θεωρίας ή της πρακτικής ενός ατόμου και περισσότερο η εξέλιξη της αμοιβαίας τους σχέσης. Μπορούμε λοιπόν να παρατηρήσουμε ότι ο ακολουθητιστής πάσχει από μία θεωρητικοπρακτική έλλειψη ισορροπίας. Κυριεύεται απ' τη θεωρία σέ αναλογίες άσχετες με τη χρήση που της κάνει ή αναλαμβάνει μία πρακτική στην οποία πάντα έχει μυηθεί από άλλους. Η πρακτική του είναι αυτή της οικειοποίησης που φτάνει πάντα πολύ αργά. Βρίσκεται στο καταφύγιο των κινδύνων. Δεν ανακαλύπτει, πληροφορείται πώς τα τάδε βιβλία είναι ουσιαστικά, οι τάδε εξεγέρσεις ήταν οι πιο ριζοσπαστικές, τα τάδε πρόσωπα είναι ιδεολόγοι με τούς οποίους πρέπει να έρθει σέ ρήξη για τούς τάδε σωστούς λόγους... Όπου πάει, κάποιος άλλος έχει ήδη περάσει. Η γενική θεωρία είναι το προσωπικό του θέμα. Είναι όμως τόσο σκλάβος της θεωρίας ώστε όσο αυτή τον κάνει ανίκανο, τόσο αυτός νιώθει την ανάγκη να την ακολουθήσει, ελπίζοντας πάντα πως η μαγική θεώρηση που θά τού επιτρέψει, επιτέλους, να "καταλάβει" τί και πώς πρέπει να κάνει, πρόκειται ν' αναδυθεί στο τέλος τού δρόμου. Στριφογυρίζει τόσο σ' αυτό το φαύλο κύκλο ώστε αν τύχει και πέσει σέ κάποιο πεδίο όπου κανένας δεν έχει προηγηθεί, υποθέτει ότι δεν είναι "αρκετά σημαντικό" (λές και δεν υπάρχουν χιλιάδες ανατρεπτικά σχέδια που αξίζουν τόν κόπο κι όμως δεν έχουν ακόμα συλληφθεί). Η ακτινοβολία των περασμένων εξεγέρσεων προκαλεί μία στενή, *defacto* ορθοδοξία, αναφορικά μ' αυτό που ονομάζεται "πρακτική με συνο-

χή”.

Ο ακολουθητισμός είναι ένα συνεχές οργανωτικό πρόβλημα τής εποχής μας. Ένα πρόσωπο τοπικά αυτόνομο μπορεί κάλλιστα να είναι ακολουθητιστής του συνόλου του κινήματος ή των πιο οξυδερκών θεωρητικών του. (Σε τελευταία ανάλυση, το προλεταριάτο είναι συλλογικά ακολουθητιστής εφόσον αγωνίζεται αναγκαστικά για την α υ τ ο δ ι α χ ε ί ρ ι σ η τ ή ς ι δ ι α ς τ ο υ τ ή ς θ ε ω ρ ί α ς). Γενικά μιλώντας, το “πρακτικό” διάβασμα ενός ριζοσπαστικού κειμένου χαρακτηρίζεται από μία κριτική στάση σαφώς ανελέητη απέναντι σ’ αυτό που μπορεί να αρπαχτεί απ’ το κείμενο αλλά δεν δίνει καμιά προσοχή στην εσωτερική αξία αυτού που δεν μπορεί να αρπαχτεί. “Καταπληκτικό! Υπάρχουν ένα σωρό πράγματα εδώ μέσα που δεν τα ξέρω! Πρέπει να κάτσω να τα διαβάσω όλα!” Να το συναισθημα που ανακοινώνει την αποικιοποίηση που γεννιέται απ’ τη θεωρία.

Κάθε επαναστάτης μπορεί να κάνει τα δικά του λάθη, αλλά δεν χρησιμεύει σέ τίποτα το να επαναλαμβάνει αυτά που έκαναν και ξεπέρασαν άλλοι. Το πρόβλημα είναι να ανακαλύπτεις συνεχώς μία ισορροπία ανάμεσα στην οικειοποίηση των σίγουρων γνώσεων και την εξερεύνηση νέων πεδίων. Νομίζω πως η σ ύ λ λ η ψ η είναι το είδος το οποίο δεν μπορεί ν’ αποφύγει ο ακολουθητιστής που προσπαθεί να βγει απ’ το φαύλο κύκλο του. Απ’ τη στιγμή που ένα σχέδιο έχει επιλεγεί κι έχει μπει στα σκαριά, είναι λιγότερο μυστικιστικό να συμβουλευτείς ένα κείμενο ή ένα πρόσωπο γιατί το σημείο επαφής είναι πιο στενό και πιο ακριβές.

Είναι σημαντικό να μη συγχέουμε τον ακολουθητιστή

που βρίσκεται σέ μιά δύσκολη θέση εξαιτίας τής σχέσης του μέ άλλους επαναστάτες, μέ τήν μάζα τών παράσιτων κολάκων που βρίσκουν, όλως αφελώς, πολύ γοητευτικό νά σχετίζονται μέ επαναστάτες ή τουλάχιστον νά τό γνωστοποιούν στόν περίγυρό τους. Τό παράσιτο - κολάκας φαντάζεται πως είναι πιό προχωρημένο απ' τις μάζες γιατί η περισσότερη ή λιγότερη τυχαία συναναστροφή του μέ επαναστάτες, τού επιτρέπει νά ξέρει πρός τά πού θά φυσήξει ο άνεμος. Θέλει νά εκτιμά τις ριζοσπαστικές πράξεις τών άλλων α ι σ θ η τ ι κ ά, σάν κ α λ ύ τ ε ρ α θ ε ά μ α τ α απ' αυτά που διαθέτουμε καθημερινά. Αλλά καί σάν θεατής τής επανάστασης δέν βλέπει όλη τή διαδικασία τών αντιφάσεων καί τών ανωμαλιών αυτής τής επανάστασης παρά μόνο τά τελευταία ο ρ α τ ά α π ο τ ε λ ε σ μ α τ ά της. Μ' αυτή τήν έννοια είναι θεατής όχι τής επανάστασης αλλά τής α φ ο μ ο ι ω σ ή ς της. Μπορεί κάλλιστα νά βλέπει χιλιάδες πρόσωπα στους δρόμους αλλά δέν μπορεί νά ακούει τά θέματα τών χιλιάδων συζητήσεων. Άν η επανάσταση δέν εξελίσσεται μέ τρόπο φωτεινό, γραμμικό καί συσσωρευτικό τότε ισχυρίζεται ότι δέν υπάρχει πιά(4). (Καί σέ σχέση μ' αυτό τά χειρότερα παράσιτα - κολάκες είναι οι συνταξιούχοι επαναστάτες). Τό παράσιτο - κολάκας δέν προσπαθεί νά αλλάξει τόν κόσμο αλλά νά έρθει σέ μιά συνδιαλλαγή μ' αυτούς που πρόκειται νά τόν αλλάξουν. Όταν η κ α λ ω σ ύ ν η του διακόπτεται, παραπονιέται γιά τό επαναστατικό κίνημα όπως ακριβώς θά παραπονιόταν γιά ένα ελαττωματικό εμπόρευμα ή γιά έναν πολιτικό που τόν πρόδωσε, πιστεύοντας ότι αποδεικνύει τήν αυτονομία του απειλώντας νά πάρει πίσω τήν πολύτιμη ψή-

φο εμπιστοσύνης του. Ο σοβαρός ακολουθητιστής δέν θά διστάσει νά χωριστεί απ' τούς καλύτερους συντρόφους του άν δέν βλέπει άλλο μέσο γιά νά αναπτύξει τήν αυτονομία του. Ενώ τò παράσιτο - κόλακας εγκαταλείπει χωρίς δεύτερη σκέψη τίς επαναστατικές του προθέσεις, όταν βρίσκεται σ' ένα χώρο όπου αυτές δέν είναι πιά τής μόδας.

ΠΩΣ ΝΑ ΚΑΝΕΤΕ ΦΙΛΟΥΣ ΚΑΙ ΝΑ ΕΠΗΡΕΑΣΕΤΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

"Πώς;" αναρωτιέστε. Είναι ένα αρκετά πλατύ κεφάλαιο, τò παραδέχομαι. Καί προσπαθώντας νά συγκεντρώσουμε τò υλικò γιά νά τò γεμίσουμε, έπρεπε νά πάρουμε δρόμους αμφίβολους καί πλάγιους γιατί αυτό εξαρτάται πολύ από σάς, απ' τò ακροατήριò σας, απ' τò θέμα σας, τò υλικò σας, τήν ευκαιρία κλπ. Ελπίζουμε πάντως πως οι πειραματικές προτάσεις που συζητούνται καί αναλύονται πιò κάτω θά σάς φανούν χρήσιμες καί πολύτιμες."

— Νταιηλ Κάρνετζυ, "Πώς ν' αναπτύξετε τήν αυτοπεποίθησή σας καί νά επηρεάζετε ανθρώπους σέ δημόσιες ομιλίες."

Ο ήρωας μιάς φανταστικής ιστορίας τής Αναγέννησης ανακαλύπτει (νομίζω στο φεγγάρι) τήν κατοικία όλων τών χ α μ έ ν ω ν π ρ α γ μ α τ ω ν τής ιστορίας, όλων τών πραγμάτων που χάθηκαν καί δέν ξαναβρέθηκαν ποτέ. Φανταστείτε πως βλέπετε συσσωρευμένα σ' ένα τεράστιο σωρό, όλα τά χ α μ έ ν α σ ι τ ο υ α σ ι ο ν ν ί σ τ ι κ α σ χ έ δ ι α! Είναι πάντως πιθανò ότι

για να τα ξαναβρούμε θά 'πρεπε και μεις να πάμε να τα ψάξουμε στο φεγγάρι γιατί όπως παρατηρεί κι ο Σουίφτ: "Τα παθιασμένα κλαψουρίσματα και τα καλά λόγια που δεν έχουν τίποτα το ασκητικό, μεταφέρονται απαλά χάρις στην ακραία τους ελαφρότητα (...) και (...) οι χοντράδες και τα καλαμπούρια που είναι από τη φύση τους τα πιο υψηλά και με λιγότερο βάρος, ανεβαίνουν πιο ψηλά απ' όλα τ' άλλα."

Πόσες φορές δεν είδαμε ένα σχέδιο που υποσχόταν πολλά ν' αρχίζει μ' ενθουσιασμό, να γίνεται βαρετό και στο τέλος να εγκαταλείπεται; Πόσες φορές δεν είδαμε ένα σχέδιο να πλαταίνει (και ένα καλό σχέδιο έχει πάντα την τάση να πλαταίνει) σέ βαθμό που να κυριεύει το δημιουργό του ο οποίος κατακαθίζει ολοκληρωτικά μέσα στην απεραντοσύνη των υποχρεώσεων που έχει αναλάβει και απωθεί την ολότητα της εμπειρίας του σαν ένας αγωνιστής του Κομμουνιστικού κόμματος εντελώς συντριμμένος μετά τη δεκαετία του '30. Πόσα δεν θά ξανάρθουν ποτέ; Αλίμονο!

Βέβαια, αληθεύει πως στις περισσότερες απ' αυτές τις περιπτώσεις δεν χάσαμε και πολλά πράγματα. Πώς μπορεί ένας θεωρητικός να φέρει εις πέρας τις υποχρεώσεις της οργάνωσης των μαζών αν δεν μπορεί να φέρει εις πέρας τις ίδιες του τις υποχρεώσεις; Πιστεύετε στ' αλήθεια πως μπορούμε να κάνουμε κριτική της οικονομίας αν δεν έχουμε ήδη πραγματοποιήσει την οικονομία της κριτικής μας;

Πρέπει να εγκαθιδρύσουμε τη μορφολογία του μοναδικού σχεδίου. Παραδείγματος χάριν: (σύλληψη — αρχή — διαπλάτυνση — επαναπροσανατολισμός — περικοπή άχρηστων μερών — τελική επίθεση — πραγματοποίηση

— συνέπειες), ή ίσως ακόμα (διέγερση — οργασμός — χαλάρωση). Πρέπει επίσης νά καλλιεργήσουμε οπωσδήποτε τήν τέχνη τής α λ λ η λ ε ξ ά ρ τ η σ η ς τ ώ ν σ χ ε δ ί ω ν. Παρά τίς τιμές που αποδίδονται που και που μέ τά λόγια στόν Φουριέ, πόσες φορές βλέπουμε έναν επαναστάτη νά καθιστά συνειδητά ποικίλη τή δραστηριότητά του, νά διαλέγει δυό-τρία είδη διαφορετικών σχεδίων γιά νά μπορεί νά περνά απ' τό ένα στό άλλο ανάλογα μέ τή διάθεσή του; Ή νά διαλέγει ένα σχέδιο γιά τήν εκπαιδευτική του αξία μέ τέτοιο τρόπο που, όπως ορισμένοι μουσικοί, ανακαλύπτει πως ταυτόχρονα επικοινωνεί; Ή ακόμα ν' αναζητά προσεκτικά τήν καλύτερη αναλογία συνεργασίας - ανταγωνισμού μέ τούς συντρόφους του;

Δέν μπορούμε νά επέμβουμε ανάμεσα στούς εργαζόμενους, άν δέν ξέρουμε πως νά επέμβουμε στό ίδιο μας τό έργο. Οι ταραξίες πρέπει κι αυτοί νά ταραχθούν. "Ετοιμάστε νέες επιτυχίες όσο μικρές κι άν είναι, αλλά καθημερινά".

(Ναί, μπορούμε νά προβλέψουμε πως μιά ν έ α ι κ α ν ό τ η τ α θά γεννηθεί από τήν εκλαΐκευση τών κριτικών τεχνικών (π.χ. θά μπορούσαμε νά δούμε νά εξαπλώνεται η ικανότητα συγγραφής ενός τράκτ χοντρικά "σωστού" σέ οποιαδήποτε ευκαιρία). Αλλά αυτός ο πολλαπλασιασμός θά καταστρέψει απ' τή βάση της τή μονοπώληση μιάς σιτουασιονίστικης εικόνας από μιά ελάχιστη μειοψηφία ατόμων, πράγμα που διαλεκτικά θά προκαλέσει τό ποιοτικό ξεπέραςμα τής κακής χρήσης.)

* * *

"Είναι δύσκολο ν' αποφασίσει κανείς αν η αναποφασιστικότητα κάνει τον άνθρωπο περισσότερο δυστυχισμένο παρά αξιοπεριφρόνητο, ακόμα κι αν υπάρχουν περισσότερες δυσχέρειες όταν παίρνει κανείς μια λάθος θέση απ' ό-
ταν δέν παίρνει καμιά".

— Λά Μπρυγέρ, "Χαρακτήρες"

Τό άλφα καί τό ωμέγα τής επαναστατικής τακτικής εί-
ναι η α π ό φ α σ η. Η απόφαση είναι ο μεγάλος δια-
φωτιστής. Αυτή επιτρέπει όλες τις διασαφηνίσεις. Σάν
μιά ηλιαχτίδα που καταφέρνει νά τρυπήσει ένα συννε-
φιασμένο ουρανό, η συγκεκριμένη πρόταση διαλύει τή
θεωρητική ομίχλη. Η πιό απλή μέθοδος γιά τήν α ν ι-
χ ν ε υ σ η τ ή ς μ α λ α κ ι α ς είναι τὸ νά παρατηρή-
σουμε αν οι αποφάσεις ενός ατόμου τὸ ωθούν νά δρά-
σει κι αν ἡ δραστηριότητά του τὸ ωθεί νά πάρει αποφά-
σεις: "Α, κατάλαβα, σκέφτεσαι χ που σημαίνει ὅτι
πρόκειται νά κάνεις ψ, ἐ;" Πανικός! "Χμ... ὄχι... ἐ... δη-
λαδὴ ἤθελα μονάχα νά πῶ πως..."

Ἄς εξετάσουμε τὸν ενθουσιασμό τής μ ε τ ἄ ν ο ι α ς
σέ μιά θρησκεία ἢ σέ μιά μανία. Είναι η σύντομη στιγμή
ὅπου γίνεται μιά συνειδητὴ εκλογή ανάμεσα σέ διαφο-
ρετικούς τρόπους υποταγῆς στὰ δεδομένα. Κάνουμε τὸ
μεγάλο βήμα κι α π ο φ α σ ῖ ζ ο υ μ ε νά υπηρετήσου-
με τὸ Χριστό, νά γραφτοῦμε σέ μιά λέσχη, ἢ σέ μιά πο-
λιτικὴ ομάδα. Η ἔξαψη ωστόσο, αποδίδεται στὸ περιε-
χόμενο τής εκλογῆς.

Η εμπορευματικὴ κοινωνία περιέχει αὐτὴ τήν αντίφα-
ση: οφείλει νά διεγείρει αὐτοὺς τοὺς παθιασμένους εν-
θουσιασμούς τόσο γιά νά εγγυηθεῖ τήν καλὴ λειτουρ-
γία τής ιδεολογικῆς αγοράς ὅσο καί γιά νά συντηρήσει

τή ψυχολογική επιβίωση των καταναλωτών της. Παίζει όμως με τή φωτιά ενεργώντας μ' αυτό τόν τρόπο. Μιά απόφαση μπορεί νά προκαλέσει μία άλλη. Οι περισσότεροι από τούς συνεπείς επαναστάτες μπορούν νά ξανακάνουν αντίστροφα τόν δρόμο τής εξέλιξης τους μέχρι τήν αποφασιστική στιγμή κατά τήν οποία καθορίστηκαν — ή πιό συχνά έπεσαν — πάνω σέ μία μικρή ίσως αλλά συγκεκριμένη πράξη. Πολύ συχνά δίσταζαν, αμφέβαλαν γιά τούς εαυτούς τους, σκεφτόντουσαν ότι αυτό που έκαναν ήταν ίσως ηλίθιο ή τέλος πάντων ασήμαντο. Αλλά εκ τών υστέρων μπορούμε πολύ συχνά ν' αντιληφθούμε πως μία τέτοια συζήτηση, γράμμα, προκήρυξη ή οτιδήποτε άλλο, χάραξε μιάν αφετηρία, που μετά απ' αυτή τίποτα δέν ήταν πιά ακριβώς ίδιο. Στή πραγματικότητα η ταραχή και η αδεξιότητα είναι σχεδόν τόν σημάδι πως ένα άτομο χάνει τήν επαναστατική του παρθενιά. Μέσα στήν ανατρεπτικότητα μπορούμε νά ξεκινήσουμε απ' οπουδήποτε αλλά η υποκειμενική δύναμη τής πράξης είναι ανάλογη μέ τόν βαθμό ανατρεπτικότητας όχι μόνο μιάς κατάστασης αλλά και τού ίδιου τού ατόμου σάν μέρους αυτής τής κατάστασης. Μιά μακρόχρονη εμπειρία απέδειξε πως η πιό συναρπαστική και πολύ συχνά η πιό ουσιαστική αφετηρία είναι ν' αρχίζουμε τή κριτική απ' τόν κλαδί στό οποίο καθόμαστε. Η πρακτική τής θεωρίας αρχίζει απ' τόν ίδιο μας τόν εαυτό.

* * *

“Όταν δέν είστε σίγουρος, βάλτε έναν άνθρωπο πίσω απ' τήν πόρτα μ' ένα ρεβόλβερ στό χέρι”.

— Ρέιμοντ Τσάντλερ

Η απόφαση είναι επέμβαση, ταραχή, οριοθέτηση. Έχει ένα χαρακτήρα αυταρχικό, αριστοκρατικό, κυριαρχικό. Είναι η αναγκαία μεσολάβηση, τὸ υποκείμενο που επιβάλλεται, επιβαλλόμενο στὸν εαυτό του. Η απόφαση είναι ο επιθετικὸς περιορισμός: μιά πράξη καθίσταται δυνατή με τὴν εξάλειψη ὅλων τῶν ἄλλων πράξεων που είναι δυνατές. Αποφασίζω σημαίνει κάνω νὰ ἐπέμβει ἓνα αυταρχικὸ περιοριστικὸ στοιχείο. (Οἱ λέξεις “decide” — αποφασίζω — καὶ “conci-se” — συνοπτικὸ — προέρχονται κι οἱ δυὸ ἀπ’ τὸ λατινικὸ ρῆμα *caedere* — κόβω — ἀγγλ. *cut*).

Τὸ περιοριστικὸ στοιχείο μπορεῖ νὰ εἶναι τυχαῖο. Φτάνει ἀπλῶς τὸ στοιχείο τοῦ τυχαίου νὰ εἶναι υπολογισμένο. Οἱ ἐμπειρίες τῶν σουρρεαλιστῶν ἔφεραν γενικὰ τὸ σημάδι μιάς διακηρυγμένης ἐγκατάλειψης στὸ παράλογο καὶ στὸ ἀπρόοπτο — πράγμα που ἰσοδυναμεῖ με τὸ νὰ θαυμάζει κάποιος τὴν ἴδια του τὴν ἀδυναμία. Ἡ δράση τοῦ τυχαίου, καθ’αυτὴ εἶναι φυσικὰ συντηρητικὴ καὶ τείνει νὰ οδηγεῖ τὰ πάντα σὲ μιά ἐναλλαγὴ περιορισμένου ἀριθμοῦ παραλλαγῶν καὶ στὴ συνήθεια. Δὲν επικαλούμαστε ἐδῶ τὴν τύχη γι’ αὐτὸ που εἶναι ἡ ἴδια ἀλλὰ σὰν φορεὰ ἀντι-χειραγώγησης. Ἡ συστηματικὴ χρῆση τοῦ τυχαίου εἶναι μιά “λογικὴ ἀνωμαλία” τῆς συμπεριφορᾶς σύμφωνα με τὴν ἀρχὴ πως τὸ τέλος τῆς χειραγώγησης δὲν ἀκολουθεῖ παρὰ τὸν ἴδιο δρόμο με τὴν ἴδια τὴ χειραγώγηση. Γενικὰ μιά κυριαρχούμενη χειραγώγηση ξεσκεπάζει τὴ κρυμμένη μορφή τῆς κυρίαρχης χειραγώγησης.

Ζοῦμε μέσα σὲ μιά τόσο πυκνὴ ομίχλη που μόλις μποροῦμε νὰ τὴ διακρίνουμε — σὰν τὰ ψάρια ἂν προσπαθοῦσαν νὰ καταλάβουν τὸ “νερό”. Ἄς προσθέσουμε

μιά ρουτίνα παρ'απανω, μία ρουτίνα αρκετά αυθαίρετη για να μπορέσουμε να τη διακρίνουμε και συνεπώς να την αλλάξουμε. Ακριβώς όπως ένας καπνιστής που για να κόψει το τσιγάρο αποφασίζει ν' αντικαταστήσει στην αρχή το τσιγάρο με καραμέλλες. Έχοντας ανακαλύψει ένα φετίχ ως το στρέψουμε ενάντια στον εαυτό του. Το κάψιμο ή η εκτροπή των εμπορευμάτων δεν θα σήμαινε τίποτα για ανθρώπους που δεν εξουσιάζονται απ' αυτά. Αφού όμως είμαστε πραγματικά γοητευμένοι απ' το εμπόρευμα - θέαμα μπορούμε να μετατρέψουμε τη γοητεία σε αντιγοητεία, το φετίχ σε χαϊμαλί. Η αντιχειραγωγική αντι-αισθητική της εκτροπής δεν έχει άλλη βάση: όσο λιγότερο μαγική είναι μία εικόνα τόσο λιγότερη κατέχει εξουσία για να χειραγωγήσει τον παρατηρητή (στην ακραία περίπτωση, η επικοινωνία αντλεί την εξουσία της αποκλειστικά απ' την ίδια της την αλήθεια. Όσο πιο μαγική είναι μία εικόνα τόσο περισσότερο η ήδη υπάρχουσα εξουσία οδηγείται στο να καταγγείλει η ίδια τις συνθήκες που μπορούσαν να καταστήσουν δυνατή μια τέτοια χειραγωγήση. Μένει να προσθέσουμε πως η εκτροπή δεν γίνεται για να απομυθοποιήσει μόνο τους άλλους.

* * *

"Τίποτα δεν ξεκαθαρίζει περισσότερο μία υπόθεση απ' το να την εκθέσεις σε κάποιον άλλο."

— Σέρλοκ Χολμς

"Το πιο εύκολο είναι να κρίνεις αυτό που έχει περιεχό-

μενο και στερεότητα. Είναι ήδη πιο δύσκολο να τό αντιληφθείς. Αλλά ακόμα πιο δύσκολο είναι να ενώσεις τά δύο και να βγάλεις τό σύνολο", όπως έλεγε ο Τζώρτζ Χέγκελ, εδώ και κάμποσο καιρό, σέ μιá άλλη εισαγωγή μιás άλλης Φαινομενολογίας. Είναι πολύ γνωστό πως η απλή διατύπωση ενός ερωτήματος στο χαρτί κι η προσπάθεια απάντησής του μπορεί συχνά να βοηθήσει τό ξέμπλεγμα ενός κουβαριού συγχύσεων. (Π.χ.: "Ποιά είναι τά εμπόδια που συναντώ τώρα σ' αυτό τό σχέδιο;" "Πού βρίσκομαι σέ σχέση μ' αυτή τή θεωρία, σέ σχέση μ' αυτό τό πρόσωπο;" "Ποιός είναι ο ρόλος αυτής ή εκείνης τής ιδεολογίας μέσα στην κοινωνία σάν σύνολο;" "Ποιές είναι οι εκλογές που προσφέρονται τώρα;"). Τό μυστικό βρίσκεται εν μέρει στην εσωτερική διαλεύκανση που είναι αποτέλεσμα τής υποχρεωτικής συγκέντρωσης σ' ένα καθορισμένο πρόβλημα(5) και εν μέρει στην υποκειμενική απομυθοποίηση που προέρχεται απ' τήν υλοποίηση του προβλήματος: "εκφράζοντας" (υλοποιώντας) τά δεδομένα, πραγματοποιούμε μιá "απομάκρυνση" που επιτρέπει ν' αντιμετωπίσουμε καλύτερα τό πρόβλημα (υποθέτοντας πως πρόκειται γιά κάτι που μπορούμε ν' αντιμετωπίσουμε). Αυτή η διαδικασία υλοποίησης είναι τό ουσιαστικό στοιχείο τής πραγματικής υποκειμενικής αποτελεσματικότητας όλων των θρησκειών, θεραπειών και άλλων προγραμμάτων "τελειοποίησης του εγώ" (όπως, γιά παράδειγμα, η εξομολόγηση σ' έναν παπά ή σ' έναν ψυχαναλυτή).

Η πρακτική τής θεωρίας ασχολείται λιγότερο μέ τίς νίκες — οι νίκες φροντίζουν μόνες τους γιά τόν εαυτό τους — και περισσότερο μέ τά προβλήματα. Είναι λιγό-

τερο θέμα ανεύρεσης λύσεων και περισσότερο ανακίνησης και ορθής τοποθέτησης των σωστών προβλημάτων. Η πρακτική τής θεωρίας αναζητεί τους δεσμούς, τους ελέγχους, τις εκλογές που γ ε ν ν ά ν ε τ ή δ ι α φ ο ρ ά. Ο στόχος τής ανατροπής δεν είναι η συσκότιση των πραγμάτων αλλά η διαλεύκανσή τους — κι αυτό ακριβώς είναι που βυθίζει τὸ κυρίαρχο θέαμα σὲ μιὰ τέτοια σύγχυση. Ἄν η ανατροπή μοιάζει ξένη είναι μόνο γιατί αὐτὸς ο κόσμος είναι πραγματικὰ ξένος. Ἀντίθετα μὲ τὴ διαφήμιση, αὐτὴ "τὴ τέχνη που κρύβει τὴ τέχνη", ἡ εκτροπὴ είναι ἡ τέχνη που αποκαλύπτει τὴ δική της τέχνη, που ἐξηγεί μὲ ποιο τρόπο ἔφτασε ἐδῶ και γιατί πρέπει νὰ προχωρήσει.

Προσδιορίζοντας τὰ πραγματικὰ ἐρωτήματα, δίνουμε ὠθηση στὶς πιὸ ριζοσπαστικὲς πολώσεις και τοποθετοῦμε ἔτσι τὸ διάλογο σ' ἓνα πιὸ ψηλὸ ἐπίπεδο. Νὰ τί συνιστᾷ τὴν "δυσανάλογη ἐπιρροή" μας που κάνει τοὺς ἐχθροὺς μας τρελοὺς ἀπὸ θυμὸ. Ἡ στρατηγική μας εἶναι ἓνα εἶδος "ἐπαναστατικῆς ἡττοπάθειας" — παροτρύνουμε τὴν ἀκρίβεια και τὴ δημοσιότητα ἀκόμα κι ἂν ἐφαρμόζονται πρῶτα ἀπ' ὅλα ἐναντίον μας. Ἡ μέθοδός μας συνίσταται στὴν ἐκθεση τῶν μεθόδων μας. Ἡ δύναμή μας προέρχεται ἀπ' τὴ γνῶση τῶν λαθῶν μας.

Ἄν ο θεωρητικὸς κατέχει κάποια ἐπιρροή, τὴν ἐξασκεῖ ἀκριβῶς γιὰ νὰ προκαλέσει τὴν ἐξασθένηση αὐτῆς τῆς κατάστασης πραγμάτων. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ἐκτρέπει τὸν εαυτὸ του, ἐκτρέπει τὴν ἴδια τὴν *de facto* θέση του. Δ η μ ο κ ρ α τ ι κ ο π ο ι ε ῖ ὅ,τι τὸν διαχωρίζει πραγματικὰ ἀπ' τοὺς ἄλλους προλετάριους (μέθοδοι, εἰδικευμένες γνώσεις) και ἀ π ο μ υ θ ο π ο ι ε ῖ τοὺς φαινομενικοὺς διαχωρισμοὺς (οἱ πραγματοποιήσεις

του είναι αποδείξεις όχι των εκπληκτικών ικανοτήτων του αλλά των εκπληκτικών δυνατοτήτων του επαναστατικού κινήματος της εποχής του). Θάθελε οι θεωρίες του να κυριέψουν τις μάζες, να ενσωματωθούν στην ίδια τη θεωρία των μαζών. Αλλά τό πιο σημαντικό ακόμα, είναι πως προσπαθεί να κάνει τὰ πράγματα έτσι ώστε η ήττα των θεωριών του να συμβάλλει στη πρόοδο τού κινήματος που τις δοκίμασε καί τις βρήκε ανεπαρκείς. Ακόμα κι αν η θεωρία του για τήν κοινωνική πρακτική αποτυγχάνει, επιθυμεί να είναι παραδειγματικός καί συνάμα διδακτικός, μέ τόν τρόπο που εκθέτει στο φώς τήν πορεία αυτής της θεωρίας, ο τρόπος μέ τόν οποίο κάνει πρακτική τή θεωρία κοινωνικά. Είναι καλό να ξεπερνάμε αλλά είναι ακόμα καλύτερο να προκαλούμε τό ίδιο μας τό ξεπέραςμα.

Αφού η πρακτική της θεωρίας είναι η π ρ α κ τ ι κ ή τ ή ς / δ ι α ύ γ ε ι α ς, κάθε άτομο που ισχυρίζεται ότι είναι επαναστάτης θά 'πρεπε να είναι ικανό να καθορίσει σε τί συνίσταται η δραστηριότητά του: τί έκανε, τί κάνει, τί προτίθεται να κάνει. Αυτή είναι μιὰ μίνιμουμ απόλυτη βάση, χωρίς τήν οποία κάθε συζήτηση για τή θεωρία, τή τακτική κλπ. δέν είναι παρά ανώφελη φλυαρία. Τό να αυτοαποκαλείται επαναστάτης είναι τουλάχιστον βρισιά — δέν θά 'πρεπε ποτέ να αναλαμβάνουμε να μ α ν τ έ ψ ο υ μ ε αν κάποιος κάνει λάθος ποιές είναι οι πιθανότητες να εκπληρώσει, αυτό που υποσχέθηκε αόριστα να κάνει.

Η θεωρία είναι η "πραγματική εξομολόγηση" που τό προλεταριάτο κάνει αδιάκοπα στον εαυτό του, τό ξόρκι των ψευδών προβλημάτων μέ σκοπό να μούν τὰ πραγματικά. Μόνο που τό προλεταριάτο δέν μπορεί να

εκφραστεί τὸ ἴδιο παρὰ μόνο διὰ μέσου τοῦ αγῶνα γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν εκφραστικῶν μέσων. Ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ υποκειμενικὴ ποικιλομορφία τῶν χιλιάδων διακεκριμένων κι αντιφατικῶν ἀθλοτήτων, ἡ λύση εἶναι ἐνωτικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ γιὰτὶ ἡ ποικιλομορφία τῆς ἀθλιότητος συντηρεῖται ἀπὸ ἐνωτικὰ καὶ ἀντικειμενικά μέσα. Γιὰ τὸ προλεταριάτο, τὸ νὰ "βγάλει τὸ ἄθροισμα" τῶν συνθηκῶν τοῦ εἶναι ἀδιαχώριστο ἀπ' τὴν τ α κ τ ο π ο ῖ ῃ σ η τ ὶ ν λ ο γ α ρ ι α σ μ ὶ ν μέ ὅλα καὶ ὅλους ὅσους τίς συντηροῦν.

Η ΕΚΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ: ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΛΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΞΙΔΑΝΙΚΕΥΣΗ

"Καὶ σκάρωσα ωραῖα παιχνίδια στὴ τρέλα."

— Ρεμπώ, "Μιά ἐποχὴ στὴ Κόλαση"

Τὸ κυριότερο ἐλάττωμα ὅλων τῶν ψυχαναλύσεων — συμπεριλαμβανομένης κι αὐτῆς τοῦ Ράϊχ — εἶναι ὅτι θεωροῦν τὴ νεύρωση ἢ τὸ χαρακτήρα σάν ἓνα διαχωρισμένο φαινόμενο καὶ ἄρα δέχονται σιωπηλὰ (ἀκόμη καὶ σάν ἀπραγματοποίητο ἰδανικὸ) τὴ δυνατότητα ἐνὸς "υγιεοῦς ἀτόμου" μέσα στὴ σύγχρονη κοινωνία. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἐπιτίθεσαι στὸ χαρακτήρα ἀπομονωμένα, εἶναι μιὰ προσπάθεια καταδικασμένη σὲ ἀποτυχία, γιὰτὶ ὁ χαρακτήρας δὲν λειτουργεῖ ἀπομονωμένα. Οἱ χαρακτηριστικὲς διαμορφώσεις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅταν διαλύονται, δὲν κάνουν τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὸ ν' ἀνασχηματίζονται μέ μιὰ ἐλαφρῶς διαφορετικὴ μορφή. Ἡ μόνη ἐναλλακτικὴ λύση εἶναι ἡ τρέλα ἢ ὁ θάνατος. Ὁ χαρα-

κτήρας είναι η άθλια άμυνα του κόσμου απέναντι στην ίδια του την αθλιότητα. Η απαίτηση να διαλύσουμε τις χαρακτηρισκές άμυνες είναι η απαίτηση να διαλύσουμε τις συνθήκες ενάντια στις οποίες χρειαζόμαστε άμυνες. Δεν υπάρχει επαναστατική ψυχανάλυση, υπάρχει μόνο μία επαναστατική χρήση της ψυχανάλυσης.

Είναι γενικά παραδεκτό εδώ και καιρό πως η πολιτική δραστηριότητα, πολύ συχνά δεν είναι τίποτ' άλλο παρά μία φτωχή αντιστάθμιση της προσωπικής αποτυχίας. Είναι όμως εξίσου αληθινό πως η "προσωπική" μας δραστηριότητα στο σύνολό της, δεν είναι παρά ένα φτωχό αντιστάθμισμα της επαναστατικής αποτυχίας. Μία απώθηση ενισχύει μία καταστολή. Η χαρακτηριστική καθήλωση τείνει να αναπαραχθεί σαν ιδεολογική καθήλωση κι αντίστροφα. Ένα προσωπικό μπλοκάρισμα ενισχύει ένα θεωρητικό μπλοκάρισμα. Η ιδεολογία είναι μία άμυνα ενάντια στην υποκειμενικότητα κι ο χαρακτήρας μία άμυνα ενάντια στην πρακτική της θεωρίας.

Ένα άτομο που επιχειρεί π.χ. να κριτικάρει κάποιον ή κάτι που σεβόταν προηγουμένως, θά νιώσει συχνά τις κλασικές, οιδιπόδειες αντιστάσεις, σαν να επρόκειτο να σκοτώσει τον πατέρα του: έλλειψη αυτοπεποίθησης, ενοχές, δισταγμοί που στο τέλος θά τον αναγκάσουν να τά παρατήσει. Παρατηρείστε πόσο συχνά παρουσιάζεται το φαινόμενο να έχει κάνει κάποιος μία απόλυτα σωστή κριτική και να αισθάνεται υποχρεωμένος να προσθέσει τὰ συλλυπητήριά του, όπως: "Λυπάμαι, ήμουν υποχρεωμένος να τὸ κάνω" τώρα θά προσπαθήσω να επανορθώσω, προσφέροντας μία θετική συνεισφορά."

Η ΕΚΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ: Κριτική δραστηριότητα, διπλά: συλλογισμένη υποκειμενικά, δηλαδή, συνειδητή αλληλεπίδραση ανάμεσα στην κριτική δραστηριότητα και τη συναισθηματική συμπεριφορά, προσανατολισμός ενός συναισθήματος, ενός πάθους κλπ. προς το οικειοποιημένο αντικείμενό του, προς την καλύτερα πραγματοποιήσιμη έκφρασή του.

Η έννοια της εκτροπής των συναισθημάτων είναι αδιάρρηκτα συνδεδεμένη με την αναγνώριση των υποκειμενικών αποτελεσμάτων της εργασίας του αρνητικού και με την επιβεβαίωση μιάς εύθυμης — καταστρεπτικής συμπεριφοράς, πράγμα που την κάνει ριζικά αντίθετη με τις κλασικές θέσεις της ψυχανάλυσης και του μυστικισμού.

Στο πιο απλό επίπεδο, η συναισθηματική συμπεριφορά και η κριτική δραστηριότητα μπορούν να είναι αντίθετες, η μία να χειραγωγείται προς ενίσχυση της άλλης, χωρίς να υπάρχει εκεί καμιά ιδιαίτερη, άμεση σχέση ανάμεσά τους (ή τουλάχιστον όχι μιά συνειδητή σχέση). Εξαιτίας της αλληλεξάρτησης των απωθήσεων και των καταστολών, όταν το υποκείμενο σπάει ένα καταναγκασμό, μιά καθήλωση ή ένα φετίχ, οι δύο πόλοι της πολιτικής μυθοποίησης — ο εμπειρισμός κι ο ουτοπισμός — αποδυναμώνονται ταυτόχρονα και παραχωρούν τη θέση τους στην πρακτική αντίληψη των γεγονότων. Το αποτέλεσμα του θεάματος αποσυντίθεται διαλύοντας την φαινομενικότητα της αναπόφευκτης ανικανότητας ή, πράγμα που είναι το ίδιο, την ομίχλη πολλών "πιθανών" σχεδίων που δεν θά πραγματοποιηθούν ποτέ.

Ο Ράιχ παρατηρούσε πως μόλις η ανάλυσή του άγγιζε ένα ευαίσθητο σημείο, ο ασθενής έβγαζε στην επιφά-

νεια ένα πλούσιο υλικό, απωθημένο ως τότε, — σάν παγίδα, σάν επιφανειακή διάσπαση, σάν "δωροδοκία" του ψυχαναλυτή. Ανακάλυψα πως μπορεί κανείς νά διευθετήσει τήν "αυτο-ανάλυσή" του μέ τέτοιο τρόπο ώστε νά ευεργετηθεί ο εαυτός του απ' αυτή τήν "δωροδοκία", μέ τή μορφή μιάς ενέργειας καί μιάς ιστορικής οξυδέρκειας που 'χουν πρός τό παρόν πολλαπλασιασθεί. Ο χαρακτήρας θά υπερισχύσει, αλλά μπορούμε νά τόν εκβιάσουμε, νά τόν κάνουμε νά π λ η ρ ώ σ ε ι βασανίζοντάς τον.

Αντίστροφα, μερικές σύντομες ανατρεπτικές επεμβάσεις μπορούν νά αναληφθούν, κάπως βολонταριστικά ή αυθαίρετα, μέ στόχο νά βγούμε απ' τίς συνήθειες στίς οποίες είμαστε βουτηγμένοι.

Μ' ένα τρόπο πιό άμεσο καί άρα πιό πολύπλοκο, τό περιεχόμενο ενός συναισθήματος μπορεί νά συνδεθεί μέ τό περιεχόμενο τής κριτικής δραστηριότητας. Τότε η "αλληλεπίδρασή" τους μεταμορφώνεται από ένα ασυνείδητο εμπόδιο σέ μιά συνειδητή συμμαχία.

Η εκτροπή τών συναισθημάτων δέν ισχυρίζεται πως πραγματοποιεί τά πάθη, ούτε πως καταστρέφει οριστικά τά απωθημένα. Ενώ η εξιδανίκευση υποκαθιστά μιά πραγματοποίηση σ' ένα επίπεδο ανταλλάσσοντάς την μέ μιά μή-πραγματοποίηση σ' ένα άλλο επίπεδο — υποκατάσταση που χαρακτηρίζεται απ' τήν απώθηση τής αυθεντικής επιθυμίας — η εκτροπή τών συναισθημάτων διακηρύσσει ανοιχτά τήν καταγωγή της σάν απωθημένη επιθυμία. Μολονότι επιδιώκει νά χτυπήσει, ανταποδίδοντας τό χτύπημα, τήν πηγή τής απώθησης, είναι απ' τήν άλλη ολότελα διαφορετική από κάθε σύνδρομο εκδίκησης (καθήλωση στό μισητό αντικείμενο, που

εξαλείφει έτσι την αυθεντική επιθυμία) εξαιτίας τού γεγονότος ότι τὸ υποκείμενο κυριαρχεί. Τὸ ἰδιαίτερο αντικείμενο ἐπίθεσης (ἂν ὑπάρχει ἓνα) θεωρεῖται σὰν ἓνα ἀπλὸ μέσο.

Ἡ χαμένη ἀγάπη, τὸ ὄνειρο που τέλειωσε τόσο γρήγορα — ὅλες οἱ χαμένες ευκαιρίες εἶναι ἐπίσης γεγονότα που ζητοῦν τὴν *ιστορικὴ* τους διόρθωση. Μὲ τὰ λόγια ἐνὸς ορισμοῦ τοῦ ποιητικοῦ κυβισμού, ἡ ἐκτροπὴ τῶν συναισθημάτων εἶναι μιὰ "συνειδητὴ ἐλεύθερη διάλυση καὶ ἐκ νέου συναρμολόγηση στοιχείων" ἢ *αντιπαράθεση* ἐνὸς συναισθήματος καὶ τοῦ επαναστατικοῦ ἐγχειρήματος που φθάνει μέχρι τὸ σημεῖο τοῦ ξεπεράσματος τοῦ ἐνὸς ἢ καὶ τῶν δύο ἀρχικῶν στοιχείων. Τὸ ξεπέρασμα μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ἀπλὴ ἄρνηση — ἓνας ἐξορκισμὸς τῶν ηττοπαθῶν ὀψεων τοῦ συναισθήματος ἢ τοῦ ἐγχειρήματος — ἢ μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα πιὸ θετικὸ ζήτημα ἀμοιβαίου ἐμπλουτισμοῦ. Μόνο διαμέσου μιᾶς θεαματικῆς διαστροφῆς αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία μπορεῖ νὰ ἐννοηθεῖ σὰν ἓνα πράγμα που ἀπλᾶ καὶ μόνο "συμβαίνει" σὲ κάποιον, πὼς εἶναι ἡ μονόπλευρη παρουσίαση ἐνὸς καθηλωμένου ἀντικειμένου σ' ἓνα ἄτομο που δὲν ἔχει τίποτ' ἄλλο νὰ κάνει παρὰ νὰ περιμένει "νὰ τοῦ ῥθει" ἡ ἐπιθυμία γι' αὐτό. Ἡ ἐκφραση "συλλαμβάνω μιὰ ἐπιθυμία" περιέχει τὴν ἰδέα πὼς τὸ ἄτομο συμμετέχει στὴν ἀνάπτυξη τῶν δικῶν του ἐπιθυμιῶν. Κάθε πραγματοποιημένη δυνατότητα απαιτεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἀκόμα περισσότερο. Δίνοντας μιὰ *ιστορικὴ συντροφιά* στὴν παλιὰ ἐπιθυμία, ἡ ἐκτροπὴ τῶν συναισθημάτων κυοφορεῖ μιὰ καινούργια.

Τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ προβλεφθεῖ καλύτερα ἀπ' τὴν α-

φομοίωση των τεχνικών μας π.χ. με τη μορφή παραστάσεων συνάντησης ή χάππενινγκ αφιερωμένων στην "αντιχαρακτηριακή" θεραπεία και τοποθετημένων σε μία "ριζοσπαστική προοπτική". (Αυτό θα ήταν μία πιο αμιγής και λιγότερο διάχυτη μορφή της ιδεολογίας που ψάχνει τον εαυτό της, προς το παρόν, στις προσπάθειες για "ριζική θεραπεία" ή "εναλλακτική κουλτούρα", ιδεολογία που εξηγεί την τεράστια δημοτικότητα του Ράϊχ, οι εργασίες του οποίου θεωρούνται, λίγο-πολύ συνειδητά, ότι συμπληρώνουν το κενό στην αναζήτηση ενός βιώσιμου ψυχο-κοινωνικού ρεφορμισμού). Αρκεί να πούμε ότι δεν θ' αλλάξουμε τον κόσμο αλλάζοντας τον εαυτό μας — ψευδαίσθηση που βρίσκει την αλήθεια της στη σταλινική "δημιουργία της σοσιαλιστικής κοινωνίας" με τη δημιουργία του "σοσιαλιστή ανθρώπου" (σύμφωνα με τη μέθοδο του Προκρούστη). Αυτός που διακηρύσσει πως μία καλύτερη λειτουργία του εαυτού του είναι μία επαναστατική νίκη δεν κάνει παρά διαφήμιση του συστήματος. Η έκτροπή των συναισθημάτων έρχεται σε ρήξη με την έννοια της διαρκούς θεραπείας. Ή η απώθηση επανεμφανίζεται — σαν παραλλαγμένο σύμπτωμα ή εκμετάλλευση — ή δεν εξαφανίστηκε ποτέ. Όποιος πιστεύει σε μία *θεμελιώδη* απελευθέρωση μέσα στα πλαίσια της εμπορευματικής κοινωνίας, διακηρύσσει τον δικό του *θεμελιώδη* εναρμονισμό με την αντικειμενοποίηση. Ψευδαίσθηση της διάρκειας ή διάρκεια της ψευδαίσθησης. Όλες οι τεχνικές επιτρέπονται κι όχι μόνο η ψυχανάλυση. Μόνο που πρέπει να ξεκινούν από μία απομυθοποιημένη κατανόηση της ολότητας και να περιέχουν την ίδια τους τη κριτική. Η έκτροπή των συναισθημά-

των είναι μιὰ συνεχής καί αμετάκλητη μάχη μέσα στις συνθήκες τού διαρκούς δ υ ι σ μ ο ύ ε ξ ο υ σ ί α ς μέσα στο άτομο.

ΑΦΥΠΝΙΣΜΕΝΟΙ ΚΟΙΜΙΣΜΕΝΟΙ

Οι δυνάμεις που θέλουν νά μάς καταστείλουν, πρέπει πρώτα νά μάς κατανοήσουν — κι αυτό προκαλεί τήν πτώση τους. Η ίδια η έλλειψη συνειδησης τού θεάματος τό θέτει ήδη, ως ένα ορισμένο βαθμό, στη διάθεσή μας: σά νά 'χαμε ξαφνικά τίς πόλεις μόνο δικές μας, σάν ένα παιδί που τρέχει ανάμεσα στά σιωπηλά ερείπια ενός πίνακα τού ντέ Κίρικο. Όταν εκτρέπετε ένα φίλμ, μιὰ διαφήμιση, ένα κτίριο, μιὰ στάση τού μετρό, απομυθοποιείτε τό φαινομενικό απρόσβλητό τους. Για μιὰ στιγμή κ υ ρ ι α ρ χ ε ί τ ε επάνω τους. Δέν είναι πιά παρά απλά αντικείμενα τής τεχνολογίας. Είναι όμως αλήθεια; Δέν έχετε λίγο τήν εντύπωση πως ανάμεσα τους αισθάνεσθε σά ν σ τ ό σ π ί τ ι σ α ς;

Τό νά προτάξουμε τήν εικόνα μιās πάλης τών τάξεων που μάς παρουσιάζει σάν ξεκομμένους απ' τό θέαμα είναι σά νά ενδώσουμε στόν εχθρό χωρίς νά αναμετρηθούμε μαζί του γιατί αυτή η εικόνα μάς διαχωρίζει απ' τήν ουσία μας. Τό θέαμα δέν είναι μόνο η εικόνα τής αλλοτρίωσής μας, είναι επίσης η αλλοτριωμένη μορφή τών πραγματικών μας προσδοκιών. Από δώ ξεκινάει η επιρροή του επάνω μας. Οι αντισταθμιστικές φαντασιώσεις αντλούν τήν δύναμή τους από τίς πραγματικές φαντασιώσεις. Κατά συνέπεια, όχι πουριτανισμούς απέναντι στο θέαμα. Δέν είναι ένα "απλό" φετίχ. Είναι επί-

σης ένα πραγματικό φετίχ, μ' άλλα λόγια είναι πραγματικά μαγικό, είναι πραγματικά ένα "εργοστάσιο ονείρων", απαλλοτριώνει πραγματικά την ανθρώπινη περιπέτεια. Το πάθος του Μαλντορόρ εκφράζει τέλεια την αμφίθυμη συμπεριφορά που πρέπει να υιοθετήσουμε απέναντι στο θέαμα: να το αγκαλιάσουμε τρυφερά και έντιμα και ξαφνικά μ' ένα ερωτικό και ντελικάτο χάδι να του ξεσκίσουμε το στήθος.

Πειραματιζόμαστε ακόμη μέσα στο σκοτάδι. Το πιο ισχυρό όπλο που διαθέτει η κοινωνία είναι η ικανότητά της να μάς εμποδίζει να ανακαλύπτουμε τα όπλα που ήδη έχουμε — τον τρόπο χρήσης τους. Οφείλουμε να πραγματοποιήσουμε μία "ανάλυση των αντιστάσεων" πάνω στην ίδια την κοινωνία, ερμηνεύοντας βασικά όχι το περιεχόμενο της αλλά τις αντιστάσεις της στην "ερμηνεία". Κάθε ανατρεπτική πράξη είναι πειραματική όπως μία χειρονομία του παιδιού στην τυφλόμυγα. Κάνοντας την ιστορία μαθαίνουμε να την καταλαβαίνουμε. Παίζοντας ενάντια στο σύστημα ανακαλύπτουμε τις αδυναμίες του, τα σημεία στα οποία αντιδρά. Σε τελευταία ανάλυση, αυτό ήταν πραγματικά το περιεχόμενο των "*derives*"(6). Είναι άραγε σύμπτωση που η σύγχρονη κριτική της πολεοδομίας και του θεάματος γεννήθηκε από τις "ψυχογεωγραφικές" έρευνες της δεκαετίας του '50; Μαθαίνουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια πως λειτουργεί το σύστημα παρατηρώντας πώς λειτουργεί πάνω στους πιο επικίνδυνους εχθρούς του.

Το επαναστατικό κίνημα είναι ένα εργαστήριο που τροφοδοτείται με το δικό του υλικό. Όλα τα είδη αλλοτρίωσης επανεμφανίζονται εκεί με μία συμπυκνωμένη μορφή. Οι αποτυχίες του είναι επίσης φλέβες που πε-

ριέχουν τὰ πιό πολύτιμα μεταλλεύματά. Η πρώτη του υποχρέωση είναι νά εκθέτει πάντα τήν ἴδια του τή μιζέρια που θά ἔναι συνεχῶς παρούσα εἴτε μέ τή μορφή ἀπλῶν πτώσεων μέσα στήν κυρίαρχη μιζέρια τοῦ παλίου κόσμου που καταπολεμά, εἴτε μέ τή μορφή καινούργιας μιζέριας που δημιουργεῖται ἀπό τίς ἴδιες του τίς επιτυχίες. Νά τί θά ἀποτελέσει μιὰ γιά πάντα τήν "ἀπαραίτητη προϋπόθεση κάθε κριτικής". Ὄταν ο διάλογος θά εἶναι οπλισμένος θά μπορέσουμε νά δοκιμάσουμε τή τύχη μας στό πεδίο τοῦ θετικοῦ. Ὡς τότε ἡ επιτυχία μιᾶς επαναστατικῆς ομάδας εἶναι τετριμμένη ἢ επικίνδυνη. Ακολουθώντας σ' αὐτό τήν εμπορευματική παραγωγή οφείλουμε νά μάθουμε νά σφυρηλατοῦμε οργανώσεις τῶν ὁποίων τὸ π ἔ σ ι μ ο σ τ ῆ ν α χ ρ ῆ σ τ ῖ α θά ἔχει προβλεφθεῖ. Στήν επανάσταση χάνουμε ὅλες τίς μάχες ἐκτός ἀπ' τήν τελευταία. Ο σκοπός μας εἶναι νά α π ο τ υ χ ᾶ ν ο υ μ ε ξ ε κ ᾶ θ α ρ α ἀμετρητες φορές. Ὅ,τι τὸ τμηματικό ἔχει τὸ ἀναπαυτήριο του, τή θέση του μέσα στό θέαμα. Ἀλλά ἡ κριτική που θέλει νά καταργήσει τὸ Μεγάλο Ὑπνο δέν μπορεῖ "νά βρεῖ πουθενά ἀνάπαυση".

Γίνετε ἀμείλικτοι μέ τὸ παρελθόν σας καί μέ ὅσους θέλουν νά σᾶς κρατήσουν σ' αὐτό.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τό τρελό άτομο ανακαλύπτει αυτή την "ενότητα της ατομικής ζωής" με τίμημα τή μή-επέμβαση. Τοποθετείται έξω από την ιστορία, πέρα από κάθε δυνατότητα συνεργασίας. Πρέπει νά μεθοδεύσουμε τήν τρέλα μας.

2. μ α ς. Η "Φαινομενολογία" δέν είναι ένα βιβλίο που θά εκδώσω. Η ανάπτυξη του είναι ένα απ' τά ολικά προλεταριακά καθήκοντα τής προσεχούς δεκαετίας. Για τήν ώρα βρισκόμαστε στο σημείο όπου προσπαθούμε νά προσχεδιάσουμε τόν πίνακα περιεχομένων. Οι προσεχείς παραδόσεις υλικού (μελέτες βάθους, μελέτες τού κρούσματος, άλλες εισαγωγές, κριτικές αυτής εδώ, από ... ποιο ύς θά γίνουν;

3. Προτού η διανομή γίνει διανομή προϊόντων είναι διανομή: (1) τών παραγωγικών μέσων καί (2) (πράγμα που είναι ένας άλλος ορισμός τής ίδιας σχέσης) τών μελών τής κοινωνίας στά διάφορα είδη παραγωγής (υποταγή τών ατόμων σέ καθορισμένες παραγωγικές σχέσεις). Η διανομή τών προϊόντων δέν είναι παρά τò αποτέλεσμα αυτής τής διανομής που περιέχεται στήν ίδια τή διαδικασία παραγωγής καί καθορίζει τή δομή τής παραγωγής. (Μάρξ, "Εισαγωγή στήν Κριτική τής Πολιτικής Οικονομίας").

4. "Είναι πραγματικά γελοίο! Η ιστορία νά 'ναι πλούσια σέ τόσο γελοία πράγματα! Επαναλαμβάνονται σ' όλες τίς κριτικές περιόδους. Δέν υπάρχει εκεί τίποτα εκπληκτικό! Όσον αφορά τò παρελθόν, βλέπουμε μέ ευνοϊκό μάτι κι αναγνωρίζουμε τήν αναγκαιό-

τητα των αλλαγών και των επαναστάσεων που πραγματοποιήθηκαν· αντικρούουμε όμως μ' όλα τα μέσα την εφαρμογή τους στη σημερινή κατάσταση. Λόγω της μυωπίας και της τεμπελιάς κάνουμε τό παρόν μία εξαίρεση στον κανόνα." (Φόουερμαχ, "Αρχές της Φιλοσοφίας του μέλλοντος").

5. "Η συζήτηση αυτών των προοπτικών οδηγεί στο ερώτημα: Σέ ποιό μέτρο η *I.S.* είναι ένα πολιτικό κίνημα; ... Η συζήτηση καταλήγει σέ κάποια σύγχυση. Ο Ντεμπόρ προτείνει, γιά νά δώσει διέξοδο στή γνώμη τής Συνέλευσης, νά απαντήσει καθένας γραπτά σ' ένα ερωτηματολόγιο: "· υπάρχουν δυνάμεις μέσα στή κοινωνία πάνω στίς οποίες μπορεί νά στηριχθεί η *I.S.* ; Ποιές δυνάμεις; Σέ ποιές συνθήκες; " ... " (4ο Συνέδριο τής *I.S.* στό Λονδίνο, (Σεπτέμβριος 1960), *I.S.* No 5).

6. Η τεχνική ενός γρήγορου κριτικού περάσματος από διαφορετικές *ambiances*. Πειραματισμός περιορισμένης χρονικής διάρκειας γιά ένα κριτικό κοίταγμα τής πόλης. Η έννοια τής *derive* είναι αδιαχώριστα δεμένη μέ τήν αναγνώριση επιδράσεων ψυχογεωγραφικής φύσεως και μέ τόν καθορισμό μιάς συμπεριφοράς παιχνιδιού - κατασκευής, πράγμα που τήν αντιπαραθέτει από κάθε πλευρά στίς κλασικές έννοιες τού ταξιδιού και τού περιπάτου (Σ.τ.Μ.).

(...) Σέ αντίθεση μέ τήν καθαρά επαναστατική πρόθεση, ο επαναστατικός ρόλος είναι μιὰ γερά θεμελιωμένη ψευδαίσθηση. Δέν είναι μιὰ απλή ηλιθιότητα απ' τήν οποία μπορεί κανείς νά ξεφύγει αδέξια μέ τή σοβαρότητα ή τή σεμνότητα, είναι ένα αντικειμενικό προϊόν που παράγει αδιάκοπα η επαναστατική δραστηριότητα. Είναι η σκιά που συνοδεύει τή ριζοσπαστική πραγματοποίηση, τὸ αντιδραστικό ενδεχόμενο, ο εσωτερικός ή εξωτερικός αντίκτυπος τοῦ θετικού.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ